

EL PAPER DE L'EDUCADOR SOCIAL DINS EL CIRC: ESTUDI SOBRE... L'ATENEU POPULAR 9 BARRIS

**Sandra Aguilar
Domnei Fabré**

RESUM

Aquest treball té com a objectiu principal saber quin paper té la figura de l'educador social en el circ social dins l'Ateneu popular 9 Barris.

El propòsit que s'explica és esbrinar la importància de la figura de l'educador social sobre el tema del circ social, tot comprant-la amb la figura del formador de circ social per tal de poder aconseguir una visió més pròxima a la realitat i conèixer aquesta disciplina com a eina de transformació social.

En aquesta investigació es justifica el treball de l'educador dins d'aquest àmbit, veien aquest professional com una persona que acompanya a l'educand i fa el seguiment pedagògic, com també la persona que fa la tasca més tècnica d'aquesta professió.

PARAULES CLAU

Circ social, Ateneu Popular 9 Barris, Transformació social i formador de circ.

SUMMARY

This study aims to find out what role the principal figure of the social educator in social circus in the Ateneo Popular 9 Barris.

The purpose is to find out who explained the importance of the figure of the social educator on the subject of social circus, even buying it with the figure of social circus trainer in order to get a closer view on reality learn discipline as a tool for social transformation. In this research justifies the work of the educator in this field, saw this as a professional person who accompanies and monitors the student teaching as well as the person making the task more technical profession.

KEYWORDS

Circus social Ateneo Popular 9 Barris circus trainer and social transformation.

INTRODUCCIÓ

El treball que es durà a terme es vol centrar en conèixer i aprofundir sobre la funció de l'educador social dins el marc del circ social a l'Ateneu Popular 9 Barris¹, entenent aquest com un agent actiu i una eina de transformació social.

El circ és una activitat multidisciplinària que engloba moltes arts, com la música, el teatre, la pintura, les activitats visuals i plàstiques, la dansa, l'expressió corporal i el circ, que poden utilitzar com una eina educativa pel desenvolupament personal, social i comunitari.

Les activitats del circ promouen la confiança, la cohesió de grup, la creativitat, l'empoderament, i des del punt de vista social hauria de tenir com a objectiu la transformació social, com expliquem més endavant.

L'estudi que es presenta a continuació ens acosta a la realitat socioeducativa d'un context concret que en aquest cas queda emmarcat en el projecte de Circ Social a l'Ateneu.

L'objectiu principal d'aquest treball és **conèixer i analitzar el paper de l'educador social dins el circ social**, en aquest cas prendrem de referent l'educador social de l'Ateneu 9 Barris. Amb els següents objectius específics:

- Conèixer el circ social com a eina de transformació social.
- Conèixer els rols dels diferents agents de participació
- Avaluar els resultats en relació a la investigació feta.

MÈTODE

Donades les característiques, el nostre article està basat en una recerca bibliogràfica per tal de poder conèixer a fons diferents experiències, enfocaments i propòsits al voltant del circ social. I poder fer alhora un estudi d'investigació d'acció participativa en la que s'analitzaran entrevistes a diversos

1

Ateneu Popular 9 Barris és una nomenclatura que se'ns torna una mica llarga per utilitzar-la al llarg del desenvolupament del projecte, i per tant prendrem diferents noms per referir-nos a ella. Aquesta podrà ser identificada a partir d'ara com: Ateneu Popular, Ateneu o Ateneu Popular de Nou Barris.

El paper de l'educador social dins el circ: estudi sobre... L'Ateneu popular 9 Barris

Copyleft: Sandra Aguilar, Domnei Fabré

agents: formadors de circ i el mateix educador social que esdevindrà agent actiu de la investigació. Donat que la metodologia quantitativa evidencia certes limitacions quan s'utilitza per a la investigació social, creiem que per donar resposta als nostres objectius, veiem convenient basar-nos en la metodologia qualitativa, el que per a Rubio i Varas, (1997, p. 125) "Es también empírica pues parte de la observación, de los hechos para construir sus interpretaciones."

Aquest treball s'emmarca dins el mètode d'investigació d'acció participativa, aquesta investigació s'entén com "una activitat integrada que combina la investigació social, el treball educatiu, i l'acció"(Hall 1981 citat per Latorre, del Rincón, Arnal 1997,p. 284)

Com diu Werdelin (1979 citat també per Latorre et al. 1997) las tres característiques que configuren la investigació participativa s'entenen com a "mètode d'investigació social, com a procés educatiu i com a mitjà per adoptar decisions per al desenvolupament."(p.284.)

I per últim remarcar la idea de Le Boterf (1985 citat també per Latorre et al. 1997) "la investigació participativa és un procés en els quals els actors socials no són considerats com a simples objectes passius d'investigació, sinó que es transformen cada vegada més en subjectes que condueixen una investigació en col·laboració amb investigadors professionals." (p.284)

Ja que una de les finalitats de la investigació d'acció participativa és la transformació de la realitat social i la promoció del desenvolupament comunitari, així com, activar als participants, ens sembla del tot pertinent que aquesta recerca s'emmarqui dins aquest paradigma.

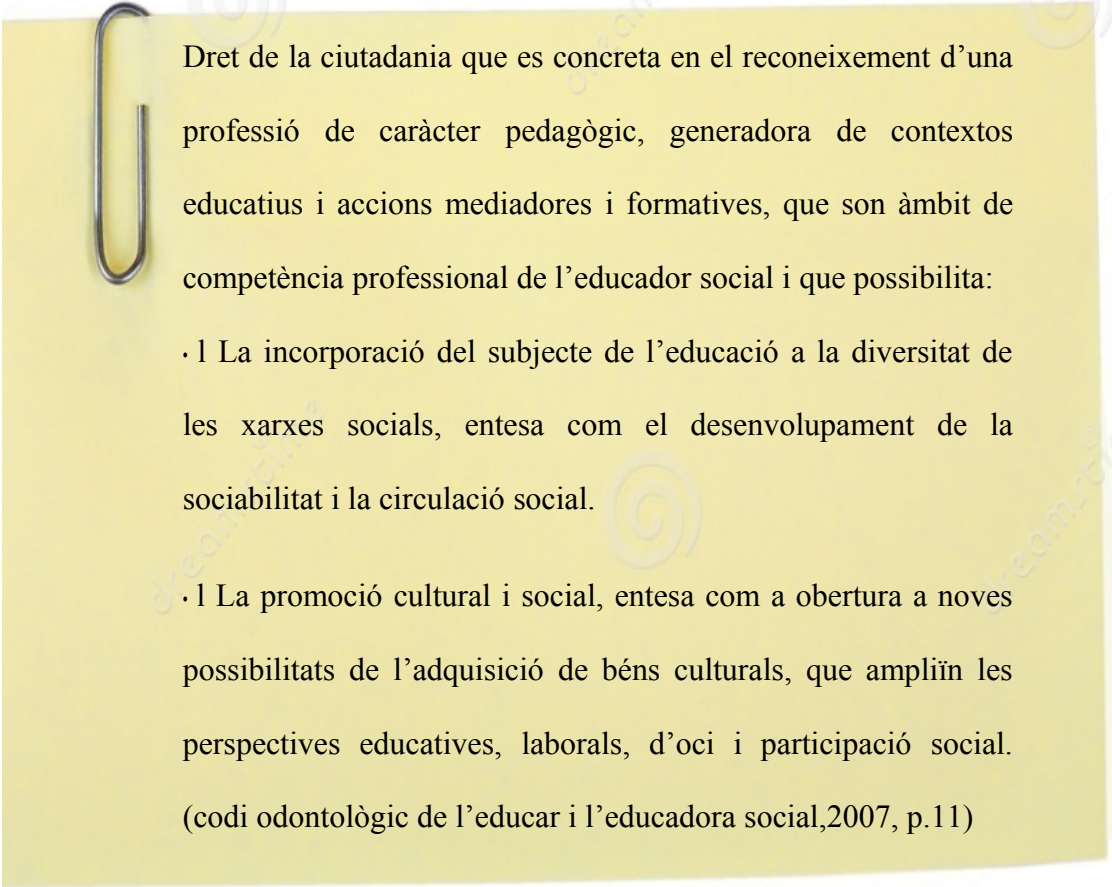
MARC TÈORIC

Per tal d'identificar quins trets poden justificar el circ social com a matèria d'intervenció pròpia de l'educació social, esdevé necessari revisar el codi deontològic d'aquesta disciplina. Motiu pel que la primera instància a analitzar en el present marc teòric, requereix d'aprofundir en les dimensions relatives als professionals de l'educació social.

Atenent, que l'educació social pot ser mereixedora de mirades, de paradigmes, de tendències teòriques molt diverses, com a educadores socials resulta indispensable descriure la mirada des de la que abordem la disciplina de l'educació social. Per això, el segon gran bloc en el que aprofundirem, pren per objecte situar les dimensions -a les que com a educadors socials- ens ajustem per interpretar i articular el sentit de coherència de la tasca socioeducativa.

Cal doncs iniciar, fent un esment a la Comissió de Codi Deontològic d'ASEDES, ja que l'Assemblea de l'entitat el 28 d'abril de 2007, va aprovar el Codi Deontològic de l'Educador i Educadora Social, en el qual es manifesta el següent:

El paper de l'educador social dins el circ: estudi sobre... L'Ateneu popular 9 Barris
Copyleft: Sandra Aguilar, Domnei Fabré

Dret de la ciutadania que es concreta en el reconeixement d'una professió de caràcter pedagògic, generadora de contextos educatius i accions mediadores i formatives, que son àmbit de competència professional de l'educador social i que possibilita:

- 1 La incorporació del subjecte de l'educació a la diversitat de les xarxes socials, entesa com el desenvolupament de la sociabilitat i la circulació social.

- 1 La promoció cultural i social, entesa com a obertura a noves possibilitats de l'adquisició de béns culturals, que ampliïn les perspectives educatives, laborals, d'oci i participació social.

(codi odontològic de l'educar i l'educadora social,2007, p.11)

Després d'aquesta pinzellada del que abasteix i s'entén com a educació social, procedim a exposar a partir de tres pilars de l'educació social (societat, persona i educació) els fonaments que justifiquen la necessitat de reconèixer la figura de l'educador social en el circ social. Per tal de poder posteriorment, indagar sobre el paper que més s'hi hauria d'escaure a l'educador social que treballa en matèria de circ social.

Model de societat

- Societat que educa i transmet valors.

Diversos autors de les ciències socials, centren el seu discurs en evidenciar com són vistos els sectors de població més vulnerables, ressaltant com són estigmatitzats i associats a conjuntures històricament enteses en termes d'exclusió social. Partint de comparacions hegemòniques

El paper de l'educador social dins el circ: estudi sobre... L'Ateneu popular 9 Barris
Copyleft: Sandra Aguilar, Domnei Fabré

fonamentades en la cultura patriarcal fortament arrelada a la nostra societat, es conceben les diferències socials com a problemàtiques inevitables de les actuals societats globalitzades (Caride i Meira, 2001). Legitimant d'aquesta manera, la necessitat d'intervenir sobre els sectors de població amb majors dificultats, per atendre'ls, controlar-los, guiar-los, redireccionar-los en torn als paràmetres que es consideren més apropiats, en els factors socialment entesos com a integrats socialment.

Segons Jodelet (1986) en Chaves (2006), les conseqüències d'això, evidencien representacions socials com a maneres de coneixement pràctic d'allò quotidià, que al dotar de sentit esdeveniments i actes que acaben sent-nos habituals, creen les evidències de la nostra realitat consensual, i participen en la construcció social de la nostra realitat.

Tot plegat, resta objecte del que des de l'educació social no ha de deixar d'atendre, per adequar millor les respostes que es desenvolupen per guarir aquestes diferències i garantir la integració dels sectors de població més vulnerables, assegurant major benestar social i qualitat de vida.

La resolució d'aquests reptes, en termes assistencialistes apuntaria a un tracte simptomàtic de les carències que presenten aquests sectors de població, per oferir-los un servei específic que respongui a aquestes. Tret que comporta desatendre els orígens de la causa i aïllar temàticament un problema social, tal i com desenvolupen Heras, Costa i Llena, en (2002). Un dels exemples que empen les autores per aclarir-ho, és el que succeeix amb els plans específics de la immigració. Tal i com en el nostre context evidencia amb el Pla Interdepartamental de la Immigració de la Generalitat de Catalunya, Heras, Costa i Llena en (2002) justifiquen "com es segueix mostrant la ineficàcia del tractament assistencialista en les problemàtiques socials i es contribueix a enquistant-les".

En canvi, des de les dimensions que parteixen de concebre el dinamisme i la complexitat com a fonaments crítics des dels que entendre la realitat, trobem autors que aborden diferent la necessitat de millora i transformació.

Acord amb, Bronfenbrenner (1987) en la seva teoria de l'ecologia del desenvolupament humà on defensa la idea de l'home com a ésser actiu, i que per tant, que té capacitat d'influenciar en els diferents entorns on es relaciona. D'acord amb aquesta manera d'entendre de l'autor, es concep la visió de que l'home és alhora, un ésser social ja que necessita de les interaccions socials per a desenvolupar-se.

En la seva teoria ecològica, descriu com el resultat d'aquestes interaccions ve donat de forma recíproca. De manera que, l'home amb la seva interacció amb el medi aconsegueix transformar-lo, alhora que el medi condiona el desenvolupament de la persona obligant-la a adaptar-s'hi.

Bortoleto (2008), és conegut per les diverses investigacions seves sobre el contingut pedagògic del circ. Afirmar que aquestes instàncies actualment tan reclamades en les praxis socioeducatives, són algunes de les avantatges que es poden assolir amb el desenvolupament més òptim del circ social.

A tal efecte, creiem necessari potenciar una societat tolerant envers la diversitat humana i que deixi al marge prejudicis i etiquetes establertes per aquesta. Ja que, una societat inclusiva necessita de la diversitat d'individus, alhora que ofereix els recursos suficients per a fomentar la participació directa d'aquests.

Dels quatre sistemes que defineix Bronfenbrenner (1987), ens interessa destacar el macrosistema. Aquell que es defineix com l'entorn més extern a la persona, però que no per això, deixa d'influir en ella. Aquesta influència, de vegades imperceptible per la persona, ve donada per l'entorn social. Viure en una societat democràtica, amb uns valors participatius, on els recursos i els serveis estan disponibles per a la població, fa que les persones es vegin condicionades. D'aquí es desprèn la idea de les ciutats educadores, aquestes aportacions arriben de mà de l'autor Edgar Faure als anys setanta (concretament, 1972). Les consideracions que aporta, amplien la idea de l'educació com a responsabilitat de molts agents, i entre aquests, les institucions que poden repensar-se des de la perspectiva educativa i que es troben ubicades dins l'espai de la ciutat.

- La societat participativa com una eina de transformació social.

El fet de fomentar la participació de les persones en la societat, els dona la capacitat de transformarla. Bourdieu (1988): defineix els camps socials com "a espacios de juego históricamente constituidos con sus instituciones específicas y sus leyes de funcionamiento propias" (p. 108). Recolzats en aquestes fonamentacions, esdevé un reclam important la necessitat de crear espais, on les persones poden veure's motivades a participar d'una manera directa, en un recurs creat per la mateixa societat, amb l'objectiu de respondre a les pròpies necessitats socials. Com aquests autors apunten, juntament amb d'altres com per exemple defensa Freire en (1967) és així, com s'aconsegueix canviar la realitat de la persona i per tant, la transformació social.

La posibilidad de vertebrar la sociedad por si misma se fundamenta básicamente en dos creencias: no todos los problemas de la ciudadanía son resueltos por los poderes representativos y establecidos y no es fácil encontrar individualmente soluciones para problemas colectivos. Lo que conlleva a intentar buscar soluciones al margen de la oficialidad de forma asociativa i auto organizada des de la propia de la sociedad. (Colom, 1997.p.316)

Acord amb els plantejaments de Colom (1997) és la mateixa societat qui ha de promoure entitats

que donin resposta als problemes de la ciutadania convidant-la a participar, d'una manera activa i directa, en la que les mateixes respostes siguin proporcionades des de la societat . Acord amb el que diuen Úcar i Llena (2006):

El actual interés por la intervención sociocomunitaria es efecto, entre otras cuestiones, de las transformaciones que en materia de políticas sociales se han ido produciendo desde finales del siglo pasado. Unas transformaciones que han facilitado el paso de modelos de política social verticales, jerárquicos y normativos, a otros de tipo horizontal, relacional e interactivo que implican, necesariamente en su elaboración, a la ciudadanía (p. 15)

Així també, s'aconsegueix apropar a les persones del barri a la possibilitat d'anar-se introduint en la participació dels diferents espais, serveis i gestions que ofereix la comunitat i convertir-se en protagonistes d'aquesta transformació.

Tot plegat, comporta la presa de contínues decisions, que tenen una important conseqüència per un mateix, pels altres i com és evident, per a la societat.

És evident que aquestes experiències que neixen des de la pròpia comunitat no quedaran mai allunyades de la realitat social. Conseqüentment, es promourà el constant contacte de les persones amb els espais comunitaris que van sorgint. D'aquesta manera, -com bé conflueixen els autors referenciats-, es permet la transformació de la societat. No només arrel de compartir normes amb la comunitat, sinó que també, a través de diferents espais de relació i participació ciutadana.

Model de persona

- La persona com a ésser actiu i en constant desenvolupament integral.

Les tendències actuals de les ciències que investiguen i teoritzen en torn l'educació social, com bé apunten els autors (Carr y Kemmis, Colas y Buendía, 1994, Del Rincón y otros, 1995) sota mirades construïdes des del paradigma sociocrític, defensen a la persona com a ésser actiu, en construcció constant. El filòsof i pedagog John Dewey, ja en 1922 fonamentava les bases de la seva pedagogia en l'educació a través de l'acció. La seva concepció sobre les persones, la sociabilització i l'educació social, impregnen l'actualitat de la pedagogia i ciències socials. Dewey (1922), segueix esdevenint un horitzó de referència per la seves teoritzacions sobre la importància que pren la sociabilització i socialització en el desenvolupament constant de tota persona.

Segons l'antropòloga especialitzada en matèria de circ social, Infantino (2011) fruit de les seves recerques, afirma que el circ social es situa en un paradigma que trenca amb l'assistencialisme i

parcialització del tractament en l'atenció a joves que presenten problemàtiques socials, i ofereix una metodologia fonamentada en la visió integral de la persona. Així, corrobora que les accions que es proposen a través del circ social impulsen i tenen en compte el desenvolupament de totes les àrees de la persona. És per això, que aquesta mateixa autora defensa que en les experiències de circ social, es té en compte els components bio-psico-social de les persones, a més d'atendre de manera molt significativa la part emocional, sense deixar de banda la part ètica i moral, dels beneficiaris que hi participen. En base a tot això, Infantino (2011) afirma: "En el circo, el *beneficiario* es considerado un joven lleno de capacidades y potencialidades" (p. 43).

Per aquest motiu estem d'acord amb el moviment de l'Escola Nova, quan parla d'individualització implica tenir el màxim respecte per cada persona i per cada ritme d'aprenentatge, perquè no hi ha dues persones iguals. Com afirma Montessori (1966), és possible intervenir educativament en un grup d'infants proporcionant a cadascun d'ells aquelles tasques o activitats que millor permetin el desenvolupament de les seves capacitats en un moment determinat.

Pels autors pertanyents a aquets mateix moviment, parlar de socialització implica parlar d'un principi pedagògic que pot complementar l'anterior (individualització). A tal efecte, defensen que si en una intervenció educativa únicament es proporcionen tasques de manera individualitzada es perd una part molt important del desenvolupament personal integral: el desenvolupament de les habilitats socials. Espai que argumenten com a molt important, per poder posar en pràctica les normes de convivència, el respecte pels altres, la solidaritat o la cooperació entre d'altres.

L'autoeducació, és un principi especialment introduït per el moviment pedagogia llibertaria, especialment defensat i impulsat en el nostre context per autors com Ferrer i Guàrdia (1906) durant el segle XIX i ha seguit enfortint-se fins al segle XXI, amb autors com Freinet (1976), Illich, (1971), Neil (1994). L'autoeducació és un principi que defensa que l'activitat dels infants o adolescents hauria de ser controlada i organitzada per ells mateixos, aquest principi es seguirà defensant en la següent idea de persona que fonamentarem.

Així doncs, arrel de l'aparició i el desenvolupament dels dos moviments, -d'Escola Nova i pedagogia llibertaria-, en termes pedagògics es segueix confirmant la importància de la participació, per desenvolupar la globalitat de la persona. El motiu en el que ho justifiquen aquests moviments, recau en que es treballen aspectes de totes les àrees de la persona simultàniament. Un exemple d'això associat a les avantatges d'emprar el circ social com a eina socioeducativa per treballar en aquesta línia, l'aporta Infantino, Julieta y Raggio, Lilana (2007) en el seu estudi. Els autors relacionen alguns aspectes de les àrees de la persona, que són impulsats al desenvolupar-se a través

del circ social. Apunten a aspectes tals com: en l'àrea cognitiva (relacionats amb la millora de l'atenció, la concentració, la memòria, processos de pensament, entre d'altres), socials (ja que es treballa en un espai i material compartit que obliga a la interacció, a la comunicació, a la empatia i a la relació entre els seus participants, a més es treballa en espais oberts a la comunitat) i afectius (com el reconeixement d'emocions i sentiments que es vivencien, donat que des de l'activitat es poden potenciar sentiments de superació, d'estima, de solidaritat, a més d'experimentar satisfaccions personals i de grup).

Per fer-ho, ofereixen espais per l'auto-organització dels propis educands i de presa de decisions d'aquests. Aquest tipus d'organització, segons les referències de Montessori (1966), permet vivenciar l'ordre i disciplina per tal de poder-los interioritzar. D'aquesta manera, tenint en compte la globalitat de les característiques de la persona, és com el circ social pretén donar resposta a la necessitat humana de desenvolupar-se de forma global. Aquestes idees són també recollides i desenvolupades pel primer projecte de creació d'una escola professional de circ per nois i noies en situació de risc social a Colòmbia. En la fundació del seu projecte, anomenat Circo Social del Sur destaquen les fonamentacions del seu projecte, entorn als eixos que sosté el circ com a eina de treball per a la reinserció social dels joves amb situació de vulnerabilitat. L'autora Infantino (2005), arrel d'estudiar sobre aquesta experiència, confirma en el seu treball:

El circo es una herramienta de convivencia con uno mismo y con los demás. Por un lado, las disciplinas físicas proporcionan un control y una "inteligencia" del cuerpo que ayudan a manejar la ansiedad y a controlar las pulsiones de agresividad. El aprendizaje permite al joven enterarse de sus habilidades y le brinda así estima y confianza en sí mismo. Por el otro lado, este aprendizaje exige un comportamiento responsable frente a los demás: las artes circenses exigen complementariedad de fuerzas y talentos, trabajo de equipo y atención al otro. (p.41)

- La persona com un ésser lliure i responsable.

Acord amb la idea i el posicionament que prenen els moviments antiautoritaris (pedagogies llibertàries) envers la concepció antropològica de la llibertat, la singularitat i les responsabilitats humanes, esdevé també necessària, la fomentació d'aquests valors a nivell social.

Segons el que recullen els principis de les diferents pedagogies llibertàries, una de les instàncies explicades per Colom (1997), determina que exercint la pròpia llibertat individual i la responsabilitat, les persones tenen la capacitat d'arribar a practicar la col·laboració que permeti l'autogestió dels problemes sense jerarquies. En plena consonància amb aquestes idees estan les

aportacions que determina l'autora Infantino (2005) "De esta manera, en la práctica del circo, la cooperación, indispensable para realizar números de grupos y la solidaridad sin la cual no se podría concebir un espectáculo, antes de ser valores morales son condiciones de funcionamiento"(p.41).

Atendre holísticament el desenvolupament de totes les àrees de la persona, implica tenir en compte que l'oci i el lleure també resulten una necessitat en el desenvolupament integral de tota persona. Principi pedagògic defensat per autors com Colom (1997), que consideren:

La animación, y creemos que esta es su característica más determinante se dirige en práctica, en realización, que debe concretar-se bajo una serie de condiciones, entre ellas, la libertad, ya que no puede darse en un contexto de obligación ni coacción; asimismo debe procurarse en logro autogestionario de grupo, en vez de utilizar estrategias directivas. (p.73)

Segons el que conclou en les seves recerques en torn al circ social, l'antropòloga Infantino (2005), confirma que: "El circo es una propuesta lúdica: El circo combina juego y educación, brindando al joven satisfacción en el acto de aprendizaje y gratificación inmediata" (p. 45).

Model d'educació

- L'educació un dret universal que permet el desenvolupament integral de la persona i la transformació de la societat.

Tal i com es desprèn de l'article 26 de la Declaració Universal dels Drets Humans, en consonància amb l'article 27 de la Constitució espanyola del 78, i a nivell autonòmic, en l'article 21 de l'Estatut de Catalunya del 2006: -l'educació és un dret reconegut per a totes les persones i insta als poders públics a garantir-lo de forma gratuïta almenys durant l'etapa bàsica i elemental- .

En la mateixa línia i partint de les concepcions defensades, que conceben a la persona com un ésser en constant desenvolupament, es reconeix també la necessitat d'educació a la ciutadania. És durant els anys 90, amb la redacció de l'informe Delors (1996) , que la UNESCO, reconeix el màxim poder de l'educació per a la formació de la ciutadania. Coincidim amb aquest informe al considerar que l'educació ha de ser un dret universal, a l'abast de totes les persones al llarg de tota la seva vida. És per això, que acord amb el que aquests informes postulen, defensem la idea que l'educació no s'ha de limitar als centres i àmbits escolars més formals ni a una edat específica, -tal i com evidencia aquest informe- .

És a partir del moment en que es proclamen aquests drets en el nostre context social, quan pren importància la constitució de la societat civil. Segons Colom (1997) aquests drets, també es

concreten uns deures a portar a terme des de la ciutadania, justificant la necessitat de que aquesta:”
Se organiza de forma autónoma con el objetivo de solucionar las necesidades, defender los derechos y promover la participación.” (p. 316.)

Aquestes idees, que es defensen a través dels quatre pilars, es vinculen amb la ideologia que constitueix i promou el circ social, tal com s’apunta en Infantino, (2007). Motiu pel que esdevé significatiu descriure els trets més destacables de cada una.

Segons Delors (1997), en el pilar anomenat “**aprendre a conèixer**”, es menciona la idea de que l’educació no pot ser concebuda al segle XXI, únicament com a font d’informació. La clau més important que ha de cuidar l’educació del segle XXI, és la de proporcionar eines als ciutadans per tal que puguin desenvolupar estratègies que permetin aprendre al llarg de tota la seva vida. Per garantir suficients coneixements inicials i estratègies com per enfrontar-se a qualsevol aprenentatge necessari en qualsevol moment de la nostra vida.

En el següent pilar anomenat per Delors (1997) “**aprendre a fer**”, parlen tant de que l’educació proporcioni als treballadors coneixements sobre una professió, que qualifiqui, i proporcioni una formació tècnica. Però també, que l’educació proporcioni al ciutadà una sèrie de possibilitats durant l’aprenentatge de poder desenvolupar l’aptitud per treballar en equip, la capacitat d’iniciativa, d’assumpció de riscos. Per tant, es tracta d’aprendre totes aquelles qualitats i aptituds que poden fer que una persona pugui desenvolupar la seva feina en un entorn laboral flexible i canviant. Aquesta idea, apareix també en els estudis de Infantino (2005), relacionant-la amb el circ social, en tant que es concep:

El aprendizaje del circo puede desembocar en una profesión gratificante: El circo no solamente brinda gratificación por su dimensión lúdica o por la apreciación expresada por los aplausos del público. Su potencial de gratificación está también inscrito en la perspectiva de una profesión que, a pesar de no requerir un currículo académico, es atractiva, confiere un reconocimiento social y puede desembocar en una profesión. (p. 44)

En el tercer pilar: “**aprendre a viure junts**”. En aquest es consideren dues estratègies possibles com a educatives: la descoberta de l’altre i la participació en projectes comuns. La descoberta de l’altre implica aprendre a desenvolupar actituds empàtiques envers les diferents formes de viure, envers les diferents persones. La participació en un projecte en comú, entre diverses persones fa que d’una manera molt natural la persona pugui saber qui ésser ell i al mateix temps veure com és l’altre, respectar les diferències i adonar-se de la importància de les mateixes, consensuar postures i cooperar. Idees també vinculades al circ social, les quals es poden interpretar dels resultats oferts

des dels diferents estudis referenciats d'Infantino (2005, 2007). Idees que també es podran relacionar amb el que el circ social de l'Ateneu Popular de Nou Barris defensa en la finalitat pedagògica del seu projecte (que explicita en la seva memòria 2013, i en diferents fonts divulgatives oficials).

En el quart i últim pilar: “**aprendre a ser**”, es parla de la importància de permetre a les persones desenvolupar-se integralment, tenir un judici analític i crític que li permeti determinar per si mateixos què han de fer en les diferents circumstàncies vitals. Trets que ja s'han anat justificant i relacionant amb el circ social.

En definitiva, per a Delors (1997), l'educació ha de donar les eines necessàries per a què els subjectes actuïn amb elles i puguin explotar el seu potencial. Promovent el desenvolupament de la globalitat de la persona, a partir del treball sobre les diferents àrees de l'individu, des de la física fins a la cognitiva, passant per l'afectiva i la social.

I serà a partir d'aquesta formació de persones reflexives, amb eines per a l'aprenentatge continu que s'aconseguirà, tal i com descriu l'informe Delors (1997), fomentar el progrés humà a partir de la formació de persones reflexives i que es concebin interdependents de la resta de persones.

Per això caldrà, segons Freire (1967), que l'educació no es mantingui només en la línia de transmetre i dipositar coneixements en els seus educands, tret que l'autor anomena “educació bancària”. Sinó que Freire (1970), defensa que l'educació ha de transmetre la capacitat de ser crític, per impulsar la capacitat de transformació de les persones.

D'aquesta manera, l'educació ha d'estar posada al servei de la crítica i de la construcció de persones crítiques que podran i voldran, transformar la societat.

Després d'aquesta justificació entenem el circ social, en els termes en què aquest és definit per l'Ateneu Popular de Nou Barris, pren plena concordança amb les idees i reptes socioeducatius suscitats fins al moment. Segons la Comissió de Formació i Circ Social de l'Ateneu, es defineix el circ social d'aquesta entitat de la següent manera:

“La formació i el circ social són eines de treball de l'Ateneu Popular 9barris des dels inicis del projecte, a finals de la dècada de 1970. Es tracta d'una proposta de formació artística i d'educació en valors encaminada a la transformació de la persona i el seu entorn més immediat. És un programa global, on els diferents projectes que es duen a terme es barregen, es retroalimenten i generen nous reptes i noves propostes.

Des d'un projecte participatiu com l'Ateneu Popular 9barris, el treball educatiu en el món del circ ens permet assolir fites com:

El paper de l'educador social dins el circ: estudi sobre... L'Ateneu popular 9 Barris
Copleft: Sandra Aguilar, Domnei Fabré

- el desenvolupament de la creació artística - la millora del domini psicomotor del propi cos - el desenvolupament de la capacitat d'interrelació personal - la capacitat d'expressar la pròpia opinió - la utilització del temps de lleure de manera creativa i no consumista - la dinamització comunitària - la promoció de la cohesió social.” (Comissió de Formació i Circ Social de l'Ateneu Popular 9barris).

Així, acord amb totes les premisses esmentades anteriorment, el circ social esdevé una proposta i gran aposta pedagògica. En la que, a través de l'excusa de les diferents disciplines artístiques circenses, s'aconsegueix estimular al participant, la seva creativitat, les seves aptituds socials, la millora i desenvolupament de les seves facultats relatives a la representació i presentació, l'habilitat, la coordinació motriu i motricitat; la creativitat, la fantasia, valors, cooperació i comunicació.

CRITERIS DE SELECCIÓ: RESULTATS I DISCUSSÓ

Després d'haver analitzat els documents de l'Ateneu i haver dut a terme entrevistes a diversos professionals podem fer extracció de resultats.

El primer objectiu específic plantejat, al que cal oferir la resposta que suscita aquest estudi és el següent.

1.1 Conèixer el circ social com a eina de transformació social.

Aquesta qüestió ens vehicula en primer lloc a emetre conclusions clares del que és el circ social. Per fer-ho, citarem la descripció que ens va oferir l'educador de referència de l'Ateneu Popular de Nou Barris en l'entrevista realitzada per aquest estudi. Cal però, destacar que aquesta descripció del que esdevé el circ social, resta en plena consonància al que declara el mateix Ateneu, en la seva web oficial i en el seu projecte pedagògic recollit en la memòria de 2013. Tanmateix, l'antropòloga Infantino (2004, 2005, 2011) en els diversos estudis i tesis doctorals en torn el circ social, també certifica la mateixa concepció del que en l'actualitat és el circ social. Idees que resten en ple acord amb les Estratègies Flexibles d'Intervenció Socioeducativa que (Melendro 2007, 2010), justifica i defensa en les seves obres com a elements que s'aconsegueixen mitjanant les metodologies fonamentades en el circ social. A tal efecte, parafrasejant les paraules d'Antonio Alcántara (2015), el **circ social** com a eina de transformació social:

*“És una eina educativa de transformació social, per mi el circ social seria com: el tema de fer possible lo impossible. De fer un ventall d’activitats, de llenguatge, al que poder agafar-te, al que poder desenvolupar-te com a persona.(...) El circ social amb el plantejament de la finalitat pedagògica es veu molt clar que **treballem en tres cercles concèntrics**, un és la **persona**, treballem circ però treballem amb la persona, la persona pot aprendre a través de fer malabars temes de superació, esforç o confiança en si mateixa, o podem treballar una sèrie de competències. Treballem amb la persona i sempre treballem amb la persona però amb **grup**, al treballar amb grup podem fer temes de confiança en l’altre, suport mutu, treball en equip, cooperació...Permet treballar tot això, dons per exemple si diem que fas una piràmide i els més gruixonets anem a baix i els més lleugers van a dalt, o fas un trapezi de dos i has de jugar amb l’altre persona, també apareix aquest tema de la confiança, en un i en l’altre, llavors treballem amb la persona, treballem amb el grup **i sempre treballem amb la comunitat més propera**. (...)Llavors és aquí on **entrem en un d’aquests elements de transformació social**, és on podem esborrar les fronteres o aquests prejudicis que poden haver-hi [...].*

Idees recolzades per una formadora de circ social de l’Ateneu:

“El circ social com a eina de transformació social és un dels lemes de l’Ateneu. I es veritat, perquè quan fas projectes de circ social et dons compte de que els nens comencen d’una manera i poc a poc vas aconseguint coses” (Lara, formadora de circ).

El segon objectiu específic de pertinença al que podem apropar resposta després de realitzar l’estudi és:

1.2. Conèixer els rols dels diferents agents de participació.

Cal recordar, que aquest objectiu s’emmarca en relació a les figures professionals de circ social que existeixen en l’Ateneu Popular de Nou Barris. Pel que fa informació que constitueix la resposta és fruit de les anàlisi de documents oficials extrets del mateix l’Ateneu i de les respostes de les que les entrevistes que els professionals que hi treballen ens han proporcionat. Altra vegada, emprarem com a resposta de referència, a l’educador social de l’entitat, perquè és l’únic educador i a la vegada també és el coordinador social de referència en matèria de circ social a l’Ateneu, juntament amb les opinions de diversos formadors que vam poder entrevistar. A tal efecte, parafrasejant les paraules

d'Antonio Alcántara (2015), fonamentades també en projecte pedagògic de circ social de l'Ateneu, les funcions del **formador de circ social i el paper de l'educador social al circ social de l'Ateneu** són:

– **El formador de circ social:**

“Són les persones que desenvolupes la formació de circ social amb el principal objectiu d'impulsar les tres finalitats pedagògiques principals del circ social.”

Segons el projecte pedagògic de l'Ateneu Popular de Nou Barris, recollit en la memòria (2013. P. 22-23):

“El formador de l'Ateneu ensenya les tècniques artístiques amb una intencionalitat educativa. Ha d'educar en valors a través de l'aprenentatge de qualitat de les arts circenses i de carrer. A la seva intervenció es planteja el desenvolupament global de la persona i assumeix l'ensenyament de les arts del circ com una relació de confiança i de creixement personal. Per tant, el formador ha de tenir una gran sensibilitat social, ha de tenir habilitats pedagògiques i ha de tenir una actitud oberta que li permeti comprendre les diverses realitats i les possibles problemàtiques que tinguin els seus alumnes. El formador ha de mantenir expectatives reals en relació als seus projectes d'aprenentatge donant més importància al procés que no al resultat.”

– **El paper de l'educador social en el circ social.**

Actualment només hi ha un educador social que fa una tasca molt concreta però després de la investigació veiem que poden existir dos perfils d'educador social dins el circ social:

- **L'educador social amb un paper d'acció directe** que desenvolupa una tasca similar al del formador de circ social, així dóna més suport a la tasca pedagògica i a l'acompanyament personal.
- L'altre, fonamentant-nos amb la informació recol·lectada amb l'entrevista d'Alcántara 2015 i contrastat amb les altres entrevistes i amb tot el que s'ha observat la dinàmica habitual de l'Ateneu, concloem que, tindria un **perfil més de gestor**, tot fent la part de **coordinació i gestió tècnica, foment de la participació, cooperació comunitària internacional** i fent xarxa amb diversos projectes, a més de **la revisió de les línies educatives**.

Com el marc teòric l'hem fonamentat en extreure els principis que suscita el circ social al voltant de tres aspectes clau per a l'educació social: persona, educació i societat. Les conclusions les

estructurarem en la mateixa línia.

A partir, d'analitzar la missió, visió i finalitat projecte pedagògic de l'Ateneu Popular de Nou Barris, (descrites en la memòria 2013), i de posar en contrast les teories i autors que fonamenten el marc teòric, aquesta investigació ens remet a concloure amb les consideracions que el circ social de l'Ateneu Popular de Nou Barris té envers la persona, l'educació i la societat. Ja que a la vegada, això ens apropa a aglutinar les respostes generals que aquest estudi pot aportar a totes les qüestions de pertinença. Així arribem a la conclusió de que es plasmen els següents principis, que resten en plena afinitat amb els que configuren els de l'educació social:

- la persona com a un ésser lliure i responsable.
- el circ com a eina educativa i de potencialització de la persona, és una disciplina a l'abast de tothom i una excusa per provocar el desenvolupament integral de la persona,
- defensen la societat participativa, com a eina de transformació social.

A través de la lectura d'aquest marc pedagògic i de les fonamentacions del marc teòric, podem afirmar que des del circ social consideren a **la persona com a un ésser lliure i responsable**. A l'analitzar les experiències dels projectes de circ social que es desenvolupen en l'Ateneu Popular de Nou Barris, es pot identificar com es desprèn la concepció antropològica de la llibertat, la singularitat i les responsabilitats humanes. A la vegada, que s'identifica que aquests principis, resten en plena consonància amb les idees defensades en el marc teòric, per autors com Rousseau (1762), autors referenciats de les pedagogies llibertàries i dels corrents de l'escola Nova, Colom (1997), Montessori (1966), Decroly, citat en Trilla (2002), Ferrer i Guàrdia (1906), Makarenko (1935), com també els autors Carr y Kemmis, Colas y Buendía, (1994), Del Rincón y otros, (1995) sota mirades construïdes des del paradigma sociocrític, defensen a la persona com a ésser actiu, en construcció constant.

Recolzant-nos en els principis de referència d'aquests autors, en una situació on la persona es veu condicionada i limitada, per la manca de recursos que li ofereix el seu entorn més proper, -es tracta que la persona afectada des del punt de vista físic, cognitiu, afectiu i social per la seva situació-, se li atribueixi la possibilitat de gaudir de nous recursos, per tal de desenvolupar el sentiment de poder i superació, sobre ella mateixa.

En l'organització dels continguts dels tallers de circ social de l'Ateneu, es dóna importància a l'adquisició de l'autonomia dels alumnes, oferint espais per l'auto-organització dels propis alumnes

i de presa de decisions d'aquests, envers les tècniques circenses en les quals decideix aprofundir. Es persegueix també, generar una organització interna, que permeti una interiorització d'aquesta. Per aquest aspecte resulta important generar rutines i elements estables sobre els que recolzar-se, com els que s'estableixen amb els rituals d'escalfament previ i final, o a través de la importància que s'atribueix a l'ordre, l'organització i cura del material. Aquesta organització, permet vivenciar l'ordre per tal de poder-ho interioritzar.

Idees en ple acord amb les respostes a les necessitats de desenvolupament de les persones que reclamen els autors els mateixos autors referenciats. Argumenten la importància de la planificació dels processos educatius orientada a generar una organització interna.

Una altre idea a destacar, que es pot corroborar amb la ideologia que transmet explícitament la memòria 2013 de l'Ateneu, és la del circ com a eina educativa i de potencialització de la persona, és una disciplina a l'abast de tothom i una excusa per provocar el desenvolupament integral de la persona.

Els projectes de circ social d'aquesta entitat, es dirigeixen tant a infants i joves amb cap connotació específica, com a infants i joves amb risc social. Trets que impliquen molt més que la concepció de que som éssers en desenvolupament constant, indiferentment de les característiques que es tinguin associades.

Aquest segon principi que justifiquem, es veu d'una manera molt clara en les experiències que promou l'Ateneu i en els objectius pedagògics que cerquen principalment a través d'aquestes. Els quals sostenen i la importància de promoure l'activitat com a element que permet el desenvolupament. A més, les experiències conegudes de primera mà dins de l'Ateneu com a investigadores, revaliden aquest principi, al observar el desenvolupament i transformació que arriben a fer totes les persones que hi participen al llarg d'un curs escolar, independentment de les grans limitacions que puguin presentar.

Els diferents projectes de circ social que es porten a terme, tenen diferents disciplines darrera. Són projectes relacionats amb les arts circenses, amb l'ús de temps de lleure de manera creativa, amb la formació i creació artística. Aquests semblen els motius centrals dels tallers.

Resulta evident, com els continguts relacionats amb el circ formen part substancial dels taller, però també es persegueixen altres objectius.

Els tallers de circ social, permeten l'activitat dels participants a tots els nivells: físics, afectius i socials. Treballant a partir de l'experiència, sempre en funció de les capacitats de cada grup d'alumnes. Resulta evident l'oportunitat que s'ofereix en els tallers per estar actius. Permetent assolir les fites, exposades anteriorment per l'educador de l'Ateneu, i pels documents de referència d'aquest. Tal com es fa constar literalment en la finalitat pedagògica dels projectes, que fan referència a la memòria (2013) de "*projecte formació i circ social*":

La millora del domini psicomotor del propi cos, el desenvolupament de la capacitat d'interrelació personal, la capacitat d'expressar la pròpia opinió, l'ús del temps de lleure de manera creativa i no consumista, a la dinamització comunitària, el desenvolupament de la creació artística i a la promoció de la cohesió social (p.13).

Acord amb aquestes idees i amb les que defensa Infantino (2005) a través dels seus estudis especialitzats en la matèria, es pot reafirmar que els tallers proporcionen la possibilitat d'estar actius afectivament i relacionalment a través de les arts circenses. A la vegada, que es desenvolupen conductes que evidencien el treball de la pròpia identitat i de la relació amb els altres.

Acord amb aquestes idees, es sumen les consideracions de Bronfenbrenner (1987), en la seva teoria ecològica del desenvolupament humà.

Aglutinant tots els principis justificats pels diferents autors fins al moment, es poden sumar idees que donen més força a aquestes afirmacions.

Per últim veiem que defensen la societat participativa, com a eina de transformació social. Els taller neixen amb la voluntat, tal i com s'explicita textualment en la **finalitat pedagògica**, recollida en la memòria del curs 2013: de transformar el món a través de la participació directa, l'educació en valors i l'aprenentatge de les tècniques circenses. Dotant d'un espai a la participació de la (i, en la) comunitat, i oferint un espectacle final obert a tota la comunitat. La multidimensionalitat de l'ésser humà es desenvolupa constantment tenint com a excusa el repte de participar en les diferents tècniques circenses. Però també, des de l'organització externa dels tallers de l'Ateneu Popular de Nou Barris, es contempla l'espai de llibertat de cada persona.

Ho realitzen oferint la possibilitat als participants, d'especialitzar-se en la o les tècniques circenses que més atreguin a cada un/a, i a la vegada, apropant-los a la possibilitat d'anar-se introduint a participar en els diferents espais, serveis i gestions que ofereix a la comunitat, l'Ateneu Popular de

Nou Barris. El fet de prendre aquest tipus d'eleccions, comporta la presa de contínues decisions, que tenen una important conseqüència per un mateix, per als altres i inclòs per a la societat.

A més, obrir la possibilitat als beneficiaris dels tallers de circ, a fer un espectacle de final de curs obert a tota la comunitat, implica que la cultura no és només terreny elitista d'uns quants. Comporta acceptar la importància de la participació en la construcció cultural de totes les persones, així com la possibilitat de poder gaudir d'aquesta indiferentment dels recursos econòmics dels que es disposin.

Aquestes experiències que proporcionen els tallers de circ social de l'Ateneu, no queden allunyades de la realitat. Ja que estan en constant contacte amb els espais comunitaris que ofereix el districte de Nou Barris, per tal de formar part en tot moment de la societat que els envolta.

D'aquesta manera, a través del treball en els tallers de circ, es permet l'adaptació a la societat, no només arrel de compartir normes amb la societat, sinó que també, a través de diferents espais de participació ciutadana. Aquestes experiències dels tallers de circ social, no únicament comprenen l'educació en valors, com una relació entre els formadors de circ i alumnes en el si dels tallers, sinó que també ho amplien a la comunitat, aprenent de les aportacions que ofereix aquesta.

Principis que resten en ple lligam amb les idees de les ciutats educadores fonamentades en el marc teòric, a través de Faure (1972) i el primer Congrés de les Ciutats Educadores, que van comportar que les ciutats es posicionessin com a agents de l'educació. Consideracions que amplien la idea de l'educació com a responsabilitat de molts agents.

Un cop formulats els resultats de la investigació, entenem fonamental valorar conjuntament amb els participants de la investigació: l'adequació de les eines utilitzades, la temporització, la proposta de millora i analitzarem els límits d'aquesta recerca per avaluar si el procediment ha estat òptim i poder incorporar les propostes de millora. Aquesta valoració, caldria fer-la a partir d'una posada en comú amb els diferents participants.

CONCLUSIONS

Després d'haver fet un treball exhaustiu sobre el paper de l'educador social dins el circ social podem enumerar unes conclusions que donen resposta a l'objectiu principal:

Hem pogut conèixer i analitzar el paper de l'educador social dins el circ social, aquesta investigació ens ha servit per veure quin lloc té l'educador social dins el món del circ social i que encara hi poden tenir un lloc molt més destacable a l'actual, ja que com hem vist al llarg de la

El paper de l'educador social dins el circ: estudi sobre... L'Ateneu popular 9 Barris

Copyleft: Sandra Aguilar, Domnei Fabré

investigació el millor equip per treballar es aquell que està format per l'educador social i el formador de circ.

És important fer visible que l'educador hi té un paper molt important en el circ social i que a través de l'art és pot transformar la societat. Hem de trobar espais on poder formar l'educador social en perspectiva de circ i de transformador social, per tal de reconèixer l'espai.

Després d'haver fet aquest article ens hem adonat que la recerca en aquest àmbit està oberta ja que tot just es comença a parlar de l'art com a eina d'intervenció i de transformació social.

Abans d'acabar cal fer palesa de que aquest estudi, ens ha vehiculat a formular nous interrogants. Els quals requereixen de desenvolupar noves investigacions que s'apropin a donar-los resposta. Així la qüestió més gran que se'ns planteja és: la resta de circ socials existents en tot el món també parteixen de fomentar i impulsar els mateixos principis pedagògic? Totes les experiències de circ social es porten a la pràctica acord amb aquests principis de referència? Quins són els agents formadors de circ social en la resta de contextos on es desenvolupa? En tots els circs socials existeix la figura de l'educador/a social o d'una titulació amb unes funcions similars?

De la mateixa que aquest estudi s'iniciava amb una frase, després d'un llarg recorregut de recerca que ens ha retornat a llençar moltes qüestions noves a l'aire, entenem que estaria incomplet si no oferim una nova frase que expressi el que ens acaba verificant aquesta experiència:

“Lo importante es no dejar de hacerse preguntas.”

Albert Einstein (1879-1955)

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES.

Alcàntara, A (2007): *Dossier pedagògic Limbus*.

ASEDES (2007). Documentos profesionalizadores. Barcelona: Ed: ASEDES

Bauman, Z. (2007). *Miedo líquido: La sociedad contemporánea y sus temores*. Barcelona: Paidós Ibérica. 2007.

Bisquerra, R (1989) *Metodos de investigación educativa. Guia pràctica* . Barcelona: CEAC.

Bisquerra, R. (2004). *Metodología de la investigación educativa*. Madrid: La Muralla

Bortoleto, M. A. C. (Org.) (2008). Introdução à pedagogia das atividades circenses. Jundiaí: Fontoura, 2008. Fragments disponibles en: <http://www.rbceonline.org.br/revista/index.php/RBCE/article/view/63/71> [consultat entre octubre 2014 i gener 2015]

Bourdieu, P. (1988). *Homo academicus*. Stanford University Press.

Bronfenbrenner, U. (1987). *La ecología del desarrollo humano*. Barcelona: Paidós. (Edición original en inglés en Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1979).

Chaves, Mariana (2006) “Juventud negada y negativizada: representaciones y

Colom, A. ; (1998): Educación no formal. Editorial Ariel, S. A. Barcelona. Disponible en: <http://books.google.es/books?id=Eeus0Bz4hZ0C&pg=PA62&dq=Colom,+A.&hl=es&sa=X&ei=kuvET-nCO8eJhQfC4OT0CQ&ved=0CDkQ6AEwAQ#v=onepage&q=Colom%2C%20A.&f=false> [consultat entre octubre 2014 i gener 2015]

Década Nº 23. Viña del Mar: CIDPA. Disponible en: <http://www.cidpa.cl>. 24/5/2007 [consultat entre octubre 2014 i gener 2015]

Delors, J. (1996): La educación en tierra un tesoro. Madrid. UNESCO-Santillana. Disponible en: <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001095/109590so.pdf> [consultat entre octubre 2014 i gener 2015]

Dewey, John (1922). “Education as politics”. En Middle works of John Dewey. Carbondale, Southern Illinois. University Press, 1983, Vol. 13, pág. 334.

Faure, E. (1972): Aprender a ser: informe. Madrid. Ed. Alianza

- Ferrer i Guardia** (1906). *"L'Escola Moderna" Francesc Ferrer i Guàrdia*. Textos pedagògics
ISBN: 84-7602-262-X
- formaciones discursivas vigentes en la Argentina contemporánea". *Revista Última*
- Freinet** (1976). *Por una escuela del pueblo*. Barcelona: Fontanella.
- Freinet** (1976). *Técnicas Freinet de la Escuela Moderna*. Mexico: Ed. Siglo XXI.
- Freire, P.** (1967). *La educación como práctica de la libertad*. Madrid: Siglo XXI.
- Freire, P.** (1970). *Pedagogía del oprimido*. Madrid: Sigo XXI.
- Infantino, J.** (2012): "*Cultura, jóvenes y políticas en disputa. Prácticas circenses en*
- Infantino, Julieta y Raggio, Lilana** (2007). "La Identidad de los Jóvenes artistas circenses. ¿Cómo se construyó en diálogo con las políticas culturales estatales?" ponencia presentada en las VII Jornadas de Estudio y Narrativa Folklórica, Santa Rosa, La Pampa. Disponible en: http://www.conicet.gov.ar/new_scp/detalle.php?keywords=&id=23184&articulos=yes
[consultat entre octubre 2014 i gener 2015]
- Infantino, Julieta.** (2005). *La carcajada y el asombro a la vuelta de la esquina: Nuevos artistas circenses en la ciudad de Buenos Aires*. Tesis de Licenciatura, CD 1. Departamento de Ciencias Antropológicas, Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Buenos Aires. 1ªEd. ISBN 978-950-29-0000-1. Disponible en: http://www.conicet.gov.ar/new_scp/detalle.php?keywords=&id=23184&articulos=yes [consultat entre octubre 2014 i gener 2015]
- la ciudad de Buenos Aires*". Tesis Doctoral con mención en Ciencias Antropológicas. Buenos Aires: Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Buenos Aires.
- Disponible en:
- Latorre, A. del Rincón, D. Arnal, J.**(1997) *Bases metodológicas de la investigación educativa*.
Barcelona: Hurtado ediciones.
- Llena, A.; Heras, P. Costa, S.** (2002)La figura profesional y la formación en Educación Social: en construcción. *Nuevos retos de la pedagogía social: la formación del profesorado*.
Salamanca: SIPS
- Makarenko,A.** (1935) *Poema pedagógico*. Libreros, M. E. R., & García, M. D. C. C.

- Melendro, J.** (2012) Jornada formativa: Escenarios de la intervención con menores y jóvenes en riesgo social. Ponencia Final: nuevas tendencias en la intervención social con adolescentes y jóvenes en riesgo social. Disponible en:
http://www.madrid.es/UnidadesDescentralizadas/InfanciaFamiliarVoluntariado/InfanciaFamilia/Publicaciones/JORNADAS%20MARZO%202012/PFinal_NuevasTendencias2.pdf[consultat entre octubre 2014 i gener 2015]
- Neil, A.** (1994). *Summerhill. Un punto de vista radical sobre la educación de los niños*. Madrid: Fondo de Cultura Económica.
- Pinto, V.** (2008) *Ágora social. Servicios integrales para el tercer sector*.
- Reglero, M.**(2007): ‘Pobreza y exclusión social’ a Merino, R. ; de la Fuente, G.(2007): *Sociología para la intervención social y educativa*. Ed. Complutense. Madrid.
- Rousseau, J.** (1762). *Emilio o de la educación*. Madrid: EDAF Ediciones.
- Rubio, José.; Varas, Jesús.** (1997): *El análisis de la realidad en la intervención social*. Madrid: Editorial ccs.
- Trilla, J** (2002): *El legado pedagógico del siglo XX para la escuela del siglo XXI*. Editorial Graó, de IRIF, S.L. Barcelona
- Ucar, X.; Llena, A.** (2006). *Miradas y diálogos en torno a la acción comunitaria*. Barcelona: Graó.
- UNESCO** (1989) “Recomendación sobre la salvaguardia de la cultura tradicional y popular”, 25ª Conferencia General, 15 de noviembre, París. Disponible en: www.portal.unesco.org [consultat entre octubre 2014 i gener 2015]
- UNESCO** (1995) “Nuestra Diversidad Creativa”, Informe de la Comisión Mundial de Cultura y Desarrollo, París. Disponible en:
- UNESCO** (2001) “Declaración Universal de la UNESCO sobre la Diversidad Cultural”, 31ª Conferencia General, París. Disponible en:
- UNESCO** (2003) “Convención para la salvaguardia del Patrimonio Cultural Inmaterial”, 32ª Conferencia General, 17 de octubre, París. Disponible en: www.portal.unesco.org [consultat entre octubre 2014 i gener 2015]
- www.portal.unesco.org [consultat entre octubre 2014 i gener 2015]
- www.portal.unesco.org [consultat entre octubre 2014 i gener 2015]
- <http://books.google.com/books?id=2xck150mxd0C&printsec=frontcover&hl=es#v=onepage&q&f=false> [consultat entre octubre 2014 i gener 2015]

<http://www.ateneu9b.net/> [consultat entre octubre 2014 i gener 2015]

<http://www.circonteudo.com.br/stories/documentos/article/3530/Cultura,%20J%C3%B3venes%20y%20Pol%C3%ADticas%20en%20disputa.%20Tesis%20Infantino.%20Final%20%281%29.pdf> [consultat entre octubre 2014 i gener 2015]

<http://www.circosocialdelsur.org.ar/> [consultat entre octubre 2014 i gener 2015]

<http://www.uruguayeduca.edu.uy/Portal.Base/Web/VerContenido.aspx?ID=139559> [consultat entre octubre 2014 i gener 2015]

COMO CITAR ESTE ARTÍCULO: Aguilar, Sandra; Fabré, Domnei ; (2015); El paper de l'educador social dins el circ: estudi sobre... L'Ateneu popular 9 Barris; en <http://quadernsanimacio.net> ; n° 22, julio de 2015; ISSN: 1698-4404